

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛЬНОГО ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ

Сталий розвиток аргументовано як складову сучасного політико-правового простору, що став поворотним моментом для розвитку підходу міжнародного співтовариства до питань, пов'язаних з навколишнім середовищем та соціально-економічним розвитком. Відзначено ключові елементи концепції, що зумовлюють її інтегративний характер. Розкрито політико-правовий потенціал цілей сталого розвитку як принципів і системних цілей Європейського Союзу. Наголошено на потребі врахування екологічного фактора в процесах соціально-економічного розвитку та екологічного управління в глобальному масштабі, надаючи принципам ЄС щодо охорони навколишнього середовища глобального значення. На фоні «зеленої революції» обґрунтовано зміни парадигм не тільки у виробництві, технологіях, споживанні та способі життя, але і в управлінні, науці й освіті.

Ключові слова: сталий розвиток, міжнародно-правові основи сталого розвитку, екологічні вимоги, інтеграція, екологічне управління

Сталий розвиток – представлений у 1987 році у Звіті Всесвітньої комісії з навколишнього середовища та розвитку (так званий Звіт Брундтланд) – став поворотним моментом у глобальному масштабі для розвитку підходу міжнародного співтовариства до питань, пов'язаних з навколишнім середовищем та соціально-економічним розвитком.

У звіті було представлено комплексну пропозицію щодо інтегрованого підходу до соціально-економічного розвитку з точки зору охорони навколишнього середовища. Термін «сталий розвиток», що використовується в ньому, дає основу для розмежування чотирьох ключових елементів. Це:

- 1) необхідність врахування потреб нинішнього та майбутніх поколінь;
- 2) прийняття обмежень у їх задоволенні, включаючи обмеженість ресурсів в експлуатації природних ресурсів;
- 3) прийняття принципу міжпоколінньої справедливості у розподілі прав та обов'язків;
- 4) комплексний підхід до екологічних та економічних питань розвитку.

Увага до екологічних проблем, глобалізації та альтернативних питань розвитку упродовж останніх десятиліть ХХ – поч. ХХІ ст. обумовила прагнення науковців, політиків, управлінців і практиків концептуалізувати поняття «сталого розвитку» (Neeman, 2011). Концепція сталого розвитку також знайшла своє відображення в різних правових актах та текстах, найчастіше цитованими з яких є Ріо-де-Жанейрська декларація 1992 року та Порядок денний на ХХІ століття. Стаття 4 Ріо-де-Жанейрської декларації зазначає, що для досягнення сталого розвитку охорона навколишнього середовища має бути невід'ємною частиною процесу розвитку і не може розглядатися відокремлено від нього. Цей підхід був підтверджений та посилений у документах Йоганнесбурзького саміту 2002 року, згідно з якими економічний розвиток, соціальний розвиток та охорона навколишнього середовища є взаємозалежними та взаємодоповнюючими стовпами сталого розвитку. У світлі цих документів м'якого права стає зрозумілим інтегративний характер концепції, що закріплює зобов'язання держав включати вимоги щодо збереження та захисту навколишнього середовища у визначення політики розвитку та соціальної політики (Sands P., 2003, с. 253).

У системі міжнародного права концепція сталого розвитку все ще перебуває в процесі визначення своїх правових стандартів. Серед них можна побачити елементи, підтверджені на практиці – принципи міжгенераційної та внутрішньогенераційної справедливості, що

розглядаються в контексті екоємності довкілля, а також принцип комплексного підходу до розвитку та екологічних питань.

Домінуючим елементом концепції сталого розвитку є екологічні вимоги: право на належну якість довкілля та право на розвиток, не протиставляючи категорії довкілля та соціально-економічного розвитку. Отже, посилення на принцип сталого розвитку в міжнародно-правових документах повинні супроводжуватися ширшим посиленням на змістовний аспект цього принципу, який передбачає, що держави повинні керуватися ним під час встановлення політики та прийняття законів. У цьому процесі вони повинні застосовувати принцип інтеграції до врахування економічних, соціальних та екологічних елементів, також через необхідність узгодження їхньої важливості в процесах прийняття рішень та їх реалізації (Aguila and Vinuales, 2019, p. 44).

Як свідчить міжнародна правова практика, на сучасному етапі формування глобальної усвідомленості необхідності захисту довкілля необхідно внести нову динаміку в управління довкіллям, запроваджуючи принцип інтеграції в екологічну політику як системний принцип. Прийняття Порядку денного ООН у сфері сталого розвитку у 2015 році, що містить 17 цілей, яких необхідно досягти, було частиною справжньої глобальної стратегії, що дала поштовх для прийняття політичних рішень і, як наслідок, правових дій, спрямованих на досягнення передбачуваного балансу трьох стовпів у процесі поступального економічного та соціального розвитку. Цілі самі по собі становлять спільну основу для всіх суб'єктів, що діють на глобальному рівні, через регіональний і місцевий рівні. У цьому контексті існує вимога кодифікувати принципи міжнародного права, включаючи принцип сталого розвитку та принцип інтеграції, що могло б сприяти прямій ефективності цих принципів. Концепція сталого розвитку, що міститься у звіті Брундтланд, знайшла широкий резонанс у літературі та виявилася політично резонансним гаслом соціальної мобілізації (Кеніг-Вітковська, 2018).

У праві Європейського Союзу сталий розвиток має форму мети, яку потрібно досягти. Вона була включена до загальних цілей договору Європейського Союзу щодо Європи та Землі (Сталий розвиток Європи та сталий розвиток Землі). Поряд з економічними, соціальними та політичними цілями, що містяться в Договорі про Європейський Союз (ДЄС), сталий розвиток згадується у статті 37 Хартії основних прав (ХФП), яка відносить його до категорії принципів. Договір про Європейський Союз визначає сталий розвиток Європи та Землі як системні цілі Європейського Союзу (Д. Бах-Голецька (ред.), Рівність та нерівність у праві, Wolters Kluwer, Варшава 2024, с. 167).

Одним із елементів політики ЄС у цій сфері є зміцнення сталого економічного, соціального та екологічного розвитку країн, що розвиваються, з пріоритетом у викоріненні бідності, відповідно до положень статей 21-23 Декларації тисячоліття. Мета Договору про ЄС щодо досягнення сталого розвитку, закріплена у статті 3 ДЄС, є юридично обов'язковою, тобто Союз зобов'язаний прагнути її досягнення у своїх діях. Виходячи з єдності та взаємодоповнюваності цілей Союзу, що містяться в Договорі про Європейський Союз та Договорі про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), слід вважати загальні цілі, що впливають з обох договорів, юридично обов'язковими для всіх інституцій ЄС.

Концепція сталого розвитку фундаментально системно пов'язана з інтеграційним положенням, що міститься у статті 11 ДФЄС, яке інтегрує всі політики ЄС з точки зору охорони навколишнього середовища. Стаття 11 ДФЄС передбачає, що вимоги щодо охорони навколишнього середовища повинні бути інтегровані у визначення та реалізацію всіх політик і заходів Європейського Союзу, зокрема з метою сприяння сталому розвитку.

Загальна мета дій ЄС щодо сталого розвитку Європи та Землі пов'язана з необхідністю врахування екологічного фактора в процесах соціально-економічного розвитку в глобальному масштабі, надаючи таким чином принципам ЄС щодо охорони навколишнього середовища глобального значення.

Дослідження свідчать про виникнення тривалої «революції сталого розвитку». Сталий розвиток у мисленні, плануванні та творчості поширюється і стимулює суттєву зміну суспільної парадигми розвитку на фоні трансформації технічних, економічних, соціально-

політичних та культурних умов. Відбуваються процеси визначення загрозливих екологічних реалій та мобілізації установ, підприємств і громадян, глобальних (ООН), міжнародних та національних екологічних агентств, підприємств, громадських неурядових організацій, екологічних рухів, засобів масової інформації та групи громадянського суспільства. Останні досягли успіху, в більшій чи меншій мірі, у визнанні та переконанні суспільств і політиків у тому, що довкілля та людське життя, а також життя загалом на планеті Земля перебувають під загрозою. Перелік проблематик і окремих тем досліджень активно розширюється і призводить до нових розробок (Berkhout et al., 2009).

Нове нормативно-правове поле, нові ідеї, норми та цінності сталого розвитку пронизують дедалі більшу частину сучасного життя та мають значний вплив на повсякденне мислення і практику у глобальному світі. Продовження екологічних криз, що спонукають до інституційних та соціально-політичних змін-відповідей; багатоаспектний критичний аналіз та прогнозування щодо поточних екологічних ефектів: шкоди, загроз, небезпек, а також і можливостей для змін, – мобілізують колективний тиск та усвідомлення ефективності творчої взаємодії, необхідності інновацій для подолання ризиків невизначеності. «Зелена революція» зумовила численні зміни парадигм не лише у виробництві, технологіях, споживанні та способі життя, але й в управлінні, науці і освіті.

Ініціативи «сталого розвитку» зростають і поширюються. Це розвиток, що відбувається в контексті усталених соціальних структур, різних конфігурацій влади й інституційних механізмів. Існує також потужна опозиція (включаючи тих, хто заперечує зміну клімату та інші екологічні небезпеки, а також прихильників виключно технічних рішень) серед політиків і можновладців, зокрема, з усталених промислово-комерційно-банківських комплексів та їхніх союзників. Особливо складними залишаються зусилля щодо вирішення проблем зміни клімату, викидів парникових газів, автомобільної та суміжних галузей промисловості, постійного використання та сталого видобутку (включаючи нові форми видобутку) викопного палива.

Чи відбудеться революція сталого розвитку достатньо швидко чи буде достатньо всеохопною, щоб врятувати планету, ще належить побачити. Розвиток наукової та політичної аналітичної думки шляхом збору і моніторингу даних, аналізу, пояснення, виявлення та надання оцінок процесам соціальних трансформацій здатен істотно посилити оптимістичні аргументи.

Список літератури

Aguila, A.Y., Vinuales J.E. (red.), 2019. A Global Pact for the Environment – Legal Foundations, C-EENRG Report 2019-1, University of Cambridge, Cambridge.

Berkhout, F., Angel, D., & Wieczorek, A. J., 2009. Sustainability transitions in developing Asia: Are alternative development pathways likely? February 2009 *Technological Forecasting and Social Change* 76(2):215-217 <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2008.04.003>

Kenig-Witkowska, M.M., 2018. Projekt Globalnego Paktu dla Środowiska, Fundacja ClientEarth Prawnicy dla Ziemi, Warszawa

Kenig-Witkowska, M.M., 2024. Sustainable/zrównoważony/trwały rozwój jako systemowy cel Unii Europejskiej, w: D. Bach-Golecka (red.), *Równość i nierówności w prawie*, Wolters Kluwer, Warszawa

Neuman, W.L. 2011. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. 7th Edition, Pearson, Boston, OOH, 2002, c. 157-179

Sands P., 2003. *Principles of International Environmental Law*, Cambridge University Press, Cambridge